

DİLDEKİ DUYGU DEĞERİNİN ANLAM GRUPLARI

Эмоциялык экспрессивдик сөздөрдүн семантикалык топтору:

Dr. Ayşen Koca¹

Жалпыга маалым, адам баласы турмуштагы кандайдыр бир нерсеге, окуяга же адамдын кылык-жоругуна, мүнөзүнө дайым эле кайдыгер карап, бейтарап абалда боло бербейт. Ошол эле маалда, турмушта адамдын ички сезимин (*duygularınıni, sezgilerini*) козгой албай, аны бейтарап абалда калтырган нерсе, окуялар ж.б. көп экендигин да танууга болбойт. Бир гана субъективдүү (**subjektif**) жагдайлар, тактап айтканда, адамга ички сезимдин, эмоциянын болушу менен гана эмес, объективдүү (**objektif**) жагдайлар, б.а, ошол нерсе, окуянын, адамдын кылык–жоругу менен мүнөзүнүн аткарган ишинин, мамилесинин касиет-сапаты менен да шартталат. Мына ушул жагдай– шарттардан улам адамдардын ички сезими (*dugu, sezgi*) ойгонот, эмоциясы (**duygu değeri**) кыймылга келип, ар бир нерсени баалоо (**değer biçme**) жаралат.

Баалоо (*değerlendirme*) демекчи, ал адамдын ички сезими, эмоциясы менен тыгыз байланышта болот, «эмоция-*duygu değeri*» француз тилиндеги **emition** деген сөзүнөн алынган, кыргызча, түркчө «толкундануу-*heyecanlanma*», ички сезим, «ээликтирүү-*duygu, his, sezgi*» деген маанини туюндурат. Анткени сүйлөөчүлөр сөздөрдүн жардамы аркылуу чындыктагы ар түрдүү нерселерди, кубулуштарды гана атап көрсөтпөстөн, аларга карата өзүнүн белгилүү бир мамилесин да билдирип, ар түрдүүчө баалайт. Кыскасы, эмоция психикалык кубулуш (**psikolojik bir hadise**) болуп саналат да, аны туюндурган сөздөр жаратылыштык көрүнүштөргө (*hayattaki olaylara*), нерселерге (*nesnelere*) же сүйлөмдө айтылып жаткан ойго (**cümledeki fikre**) карата сүйлөөчүнүн байкоосун (**söyleyenin dikkati**), баамын (*değerlendirishi*), сезүү, кабыл алуу мүнөзүн (**bakış açısı**), мамилесин (**...yönelik muamelesini**) билдирген сөздөр болуп, өздөрү катышкан сүйлөмдүн мазмунуна аркыл

---

¹ Uluslararası Alato Üniuersitesi, Sosyal ve Fen Bilimler Fakültesi, Türkoloji Bölüm Başkanı.

мүнөздөгү экспрессивдик (**güçlendirme, pekiştirme**), эмоционалдык маани (**duygusal mana**) кошот, сүйлөмдүн субъективдик мазмунун түзөт.

Ошентип, эмоция (**duygusal anlam**) бар жерде, көбүнчө баалоо (**duygusal değerlendirme**) да болот. Ал эми баалоону (**duygusal değerlendirmeyi**), негизинен, **үчкө** бөлүп кароо максатка ылайык: **жакшы, орто, жаман**. Бирок булардын ичинен **орто** баа анча деле баамга урунбайт, биз көбүнчө **жакшы**, же тескерисинче, **жаман** деп баалайбыз да, буга ылайык өз мамилебизди, ички сезимибизди билдиребиз. (Ал эми биздин баабыз - бул субъективдүү көрүнүш, ал чындыкка шайкеш келеби, же келбейби- бул да өзүнчө иликтөөнү талап кылган олуттуу маселе). Буга байланыштуу биздин ички сезимибизди, мамилебизди туюндурган **эмоциялык–нарктагыч сөздөрдү**, жалпы жонунан, *эки чоң топко* бөлүштүрүп кароо абзел:

1) Ыраазычылыкты билдирген сөздөр: (*Memnuniyet bildiren sözler*)

2) Нааразычылыкты билдирген сөздөр: (*Memnuniyetsizlik bildiren sözler*)

Булардын биринчи тобу оң (**olumlu**), экинчиси терс (**olumsuz**), болуп бааланат. Бирок бул жерде ыраазычылыктын (**memnuniyeti**) тескерисинче, нааразычылыктын (**memnuniyetsizliği**) ары жагында кандай сезимдер жатат деген суроо да туулат. Бул суроонун жаралышы эмоциялык нарктагыч сөздөрдүн маани жагынган өтө бай экендиги менен түшүндүрүлөт. Ошондуктан өйдө жактагы эки чоң топтун (ыраазычылык-**memnuniyet**, нааразычылык-**memnuniyetsizlik**) ар бирин өз ичинен дагы төмөнкүдөй майда топторго бөлүп кароого туура келет ²:

2.1.1. Жакшы көрүү, эркелетүү, мактоо сезимин билдирген сөздөр: (*Beğenmek, şımartmak, övmek gibi hislerini bildiren sözler.*)

Үргүлөйүн, туулган жер!.. Мелмилдеген көк асманы, чигиттеп койгон пахта сымал тоо бааштарында түрмөк – түрмөк чубалган ак булуттары өз үйүңдүн чамгарагындай тааныш, көзгө жылуу. (Т.Касымбеков) (***Kurban olduğum ana yurdum!... Çiğidinden ayrılmış pamuk gibi dağ başında yumak***)

---

² Маанилик топторго бөлүштүрүүдө биз профессор **Б. Усубалиев**дин классификациясына таяндык жана андагы айрым мисалдарды эмгегибизде пайдаландык. (Караңыз: **Усубалиев Б.** Эмоциялык-нарктагыч лексика. БГУдагы илимий – практикалык конференциянын материалдары. Бишкек, 1998).

yumak uzanmış bulutları evinin çatısı kadar tanıdık ve sevimli görünen sakin gökyüzü.) (Т.Касымбеков) (beğenme-жакшы көрүү, эркелетүү)

Кой, кагылайын, ыйлаба... – деп алаксытты. – Мен турам го... Хан килемине барбайсың, килем токуш сенин колуңдан келмек беле, барбайсың. (Т.Касымбеков) (*Үарта, yavrum ağlama ...-, diyerek avuttu.- Ben varım ya... han kilimine gitmeyeceksin, kilim dokumak senin elinden gelmez ki, gitmeyeceksin.*) (Т.Касымбеков) (şımartma, nazlama-эркелетүү) **Каныш барсыңбы? – деди күңгүрөп. -Жаныңдамын, айкөлүм. Алың кандай?** (А.Жакыпбеков.) (эркелетүү- şımartma)

(Kanış nerdesin? diye mırıldandı. -Yanımdayım, kahramanım. Ne haldesin?) (А.Сакыпбеков) (şımartma, nazlama- эркелетүү)

Durmuş Dede tekkesinin önüne geldik İrfan kadın, binanın bodrum katındaki küçük dört köşe pencereleri göstererek.

- A hanım bak bunu yapan kalfa şimdiye dek hiçbir mimarın akılına gelmeyen bir yenilik bulmuş. (H.R.G., C.81)(övme-мактоо)

Güzin- Kendimi korumak zorunda kalırsam... (Serdar'ın üstüne yürür.)

Karşımdakinin (Serdar geriler) kolunu kapığım gibi küt, sırtını yere yapıştırırım!

Serdar -Bravo! (N.C., D.T. 34) (övme-мактоо)

Güliz —(gazeteyi Müzeyyene verir)

Al tonton, politik haberler senin olsun, iyi oku, sonra bana da anlat. (Müzeyyen'i öper) **Oh şeker şey.** (N.C., D.T.106) (beğenme, sevme-жакшы көрүү)

Gidip Con Ahmet'i buldum, ona da mektup yazmış iki satır.Pek neşeliydi.Mehmet Ali ... dedi... Büyük adam olacak,daha bebekliğinde bağırmasından çıkartmıştım, bir gece rahat uyutmadı anasını...E e e benim oğlum. (E.I., Ç.B.230) (nazlama, övme-эркелетүү, мактоо)

2.1.2. Ыраазы болуу, жактыруу, шыктандыруу, кубаттоо, тастыктоо сезимин билдирген сөздөр: (Memnun olmak, beğenmek, desteklemek, teşvik etme, tasdik hislerini bildiren sözler.)

Жарайт, айкөл, жарайт!-деп, бул бүтүм бардыгына эп болду.
(А.Жакыпбеков) (ыраазы болуу, кубаттоо, жактыруу) (*Başüstüne kahramanım, başüstüne!* -diyerek bu kararı herkes destekledi.)
(А.Сакыпбеков)(memnuniyet, destekleme, beğenme)

Бали, азамат, ишке жарагансың го. Мен сага баш ийип калдым,-деди.
(Н.Байтемиров) (жактыруу, кубаттоо) (*-Aferin, yiğidim, işe yaradın. Ben sana boyun eğiyorum, -dedi.*) (N.Baytemirov) (**çok beğenme, destekleme**)

Karşıdan baktı, öğrenciler tekrar çıktılar, girdiler. Hiç kımıldamadan bekledi. Açlık, susuzluk aklına gelmiyordu.

Sonra dağıldılar. 'Hah' dedi tamam Serife şimdi gelir. (Т.А., Ö.Y.C.68)
(memnuniyet-ыраазы болуу)

Cemile-Каçмайын... Su geldiğinde her taraf yeşerecek...() *Susuzluğun köyün başına ne işler açtığını çok iyi biliyorsunuz. Siz ...*

Esmâ -O günleri aklımıza getirme Cemile kız.

Cemile- Yağmurdan da kaçarsınız. Ama o rahmet yeşertir tarlanızı bağınızı...

Esmâ-Hay ağzını öpeyim senin...(R.Ö., S.G.80)(beğenme-жакшы көрүү)

-Tabii... dedi inan arkadaşlarında gördüğü her şeyi yapmak ister. Onlarla beraber eğlenmek de bir haktır. Fakat bu arkadaşların kimlerdir, mesela?

- Fahriye, Ülviye, Nezahet...

(...)

-Nezehat mi? Şinasi'nin hemşiresi mi?

Neriman tasdik etmeye mecbur oldu.

-Öyle ya...

-O halde Sinasi de gelecek tabii...

-Gelmesi lazım.(P.S., F.H.76, 72)(destekleme-кубаттоо)

MİNE -Ayol cinler Allah'ın emri! kitapta yeri var.

GENÇ KIZ - Kuş da Allah'ın bir cilvesi olamaz mı?

MİNE -Ah olur olmasına! İki gözüm Mevlana'nın ne cilveleri

var.(S.T.127) (beğenme, destekleme-жактыруу, кубаттоо)

-Ал, ал, Кичине эжеп алсан, кыбырап үйгө жетип аларбыз? – Танабайдын ындыны кайра жанды. – Акырын кыбырап жүрө берсек жетебиз да, ээ? Үйгө жетсек, кемпирим экөөбүз сени бапесттеп багып алабыз, - деп кобурап турду Танабай. (Ч.Айтматов)(жакшы көрүү, кубат берүү)

Gök Börü haykırdı:

-Haydi kimıldanın! Karşımızda az kişi kaldı şu işi becerelim! Gök Börünün az kişi dediği gene kendilerinin üç misli idi. Kılıçlar öyle sertlikle kalkıp iniyordu ki, biraz sonra hiç birinden hayır kalmadı.(B.131)(teşvik manası)

–Ырас, ырас, мунун туура.(Ч.Айтматов) (кубаттоо)

2.1.3. Боор ооруу, аяо кайгыруу сезимин билдирген сөздөр: (Merhamet etmek, acımak, üzölmek hislerini bildiren sözler.)

*Оо, кургурум, чын айтам. Таңга маал үрүлдө сыртка чыксам бет боордон жылаңач баланын сүйүнчүсүн угуп, өз көзүм менен көрдүм. Бул-Теңирдин аяны, бул-Теңирдин бергени. (боор ооруу) (Т.Касымбеков) (**Ah, zavallım, gerçekten söylüyorum. Sabah erkenden dışarıya çıktığımda çıplak çocuğın sevinç haberini aldım, kendi gözlerimle gördüm. Bu Allah(c.c) 'in uyarısı, bu Allah(c.c) 'in vergisi.**) (Т.Касымбеков) (acıma)*

*Быкылдап бышкан кулжанын эти көптөн бери кызыл көрбөгөн бечералардын сугун түшүрдү. (Э.Турсунов)(боор ооруу) Pişmiş geyiğın eti, çoktandır et görmemiş **biçarelerin** ağızının suyunu akıttı. (E.Tursunov) (acıma)*

*Азыр ойлоп көрсөм, социализмден, анын идеологиясынан кысылган рухани дүйнөнүн, эч ким кадырына жетпеген сыйкыр өнөрүн ушул жапан талдарга, аны тиккен азиз устаты Ысак молдонун арбагына айтчу экен, **байкуш киши!**(Б.Акматов)(боор ооруу, аео) (Şimdi düşünüyorum Sosyalizm ve onun ideolojisinden sıkılan, ruhani dünyanın, kimselerin değer vermediği sihirli yeteneklerini, bu ağaçları diken aziz üstadı Iskak mollanın ruhuna söylemiş, zavallı adam!) (acıma)*

*Камчыбек көзүн ачып ирмеди... **Кайран эне** не кыларын билбеди. (Б. Акматов) (боор ооруу) (Kamçıbek gözünü açıp kapadı... **Zavallı ana** ne yapacağına bilemedi.) (B.Akmatov) (merhamet etme, şefkat)*

***Оору балдар экен**, үрпүйгөн чачтарынын астынан бозоруп оору белгиси бар териси көрүнгөн төрт-беш жашар балага Абайдын көзү түштү. (М.Ауэзов) (**боор ооруу- асіма**)*

*ŞEYHÜLİSLAM -(Uyarıcı) Bir anda bakarsınız her şey tersine döner. Ne tedbir kalır: ne mühür? (Kendi kendine) **Hey koca Osmanlı tahtı!** Senin için ne canlar alındı, ne kanlar döküldü. (Y.K.,S.8) (каугılanма, асіма, кайгыруу боор ооруу)*

Artık koşamıyordu. Koşsa da derece alamıyordu. Birinde çayırda iken inat yüzünden yarışa sokulmuş, üçüncülüğü almış yarış sonu sancılar çekmiş, formunu iyiden iyiye yitirmiştir. Zaten ondan sonra da koşamadı.

*-Eeeee, **Doru kısrak, beylik, paşalık devri bu kadar...** Bundan böyle koşum takımı seni bilsin, sen koşum takımını bil.(A.S., Y.A.28) (асіма-боор ооруу)*

Sevgi - Bir set üstünde oturuyormuşuz. Eski köşkün bahçesi gibi bir yer. Siz de varsınız. Bir köşede mekik oyası yapıyorsunuz. Sonra babam giriyor, birden ortalık kararıyor, simsiyah oluyor.

*Hala-(Çok duygulu) **Ah canım.** Sıkıntıda belki de kim bilir? (S.S., S.K.M.K. 35) (асіма-боор ооруу)*

-Kızanım sen de hiç konuşmuyorsun!

*-**Abe ne yapsın** kızın daha ilk günü, bütün kemikleri çıtırdar şimdi.*

*-Konuşabilir mi babasını götürdüler, daha dün **be.**(E.I., Ç.B.77)(асіма-боор ооруу)*

*Биринин оорусу жел, бириники- ысык, бириники-суук. Бирөө көздөн айрылган, дагы бири – мүчөсүнөн айрылып, чолок болгон. Кыскасы, мына бул **жырттык-тешик үйлөрдүн өзүндөй тегиз жүдөгөн жандар.** (М.Ауэзов) (асіма-боор ооруу)*

2.1.4. Каалоо-тилек, сураныч-өтүнүч сезимин билдирген сөздөр:

(İstek-dilek, rica etme hislerini bildiren sözler.)

Арыба, кыргыз, арыба! - деп көңүлү көтөрүңкү келди Акбалта . –
Малыңарды багып ал, уюңарды саап ал. Мейман келди, кабыл ал!
(А.Жакыпбеков) (калоо, ыраазычылык) (*Yorulma, kırgız yorulma!* – diyerek
Akbalta'nın neşesi yerine geldi. Hayvanlarını kendin güt, ineğini kendin sağ.
Misafir geldi mi karşıla!) (А.Сакыпбеков) (istek, memnuniyet)

Бешик боосу бек болсун, кундагың боосу кут болсун!- деп кирди Жакып
бай. (А.Жакыпбеков)(каалоо-тилек) (*Allah analı babalı büyütsün!*- diyerekten
içeriye girdi. Cakır Bey!) (А.Сакыпбеков) (dilek,temenni)

Айланайын төрө, кагылайын төрө, токтой көр! (Э.Турсунов)
(сураныч) (*Kurban oluyum ağam, bekle!*) (E.Tursunov) (istek,rica)

*Кагылайын төрө! Садага кетейин, улук! Кашексиз байкуш элек. Чымын
жаныңа аралжсы. Жан кыйба, жан соога. Мына мен курман!* (Э.Турсунов)
(сурануу, жалбаруу) (*Can ciğer büyüğüm! Ekmek yüzü görmemiş zavallıydık.
Sana kütma, can alma. İşte benim kurban* (E.Tursunov) (yalvarma)

*О Теңир, түшүбүз туш болсун, жоруган тилек туш болсун, өзүң
жалга!* (А.Ж.) (калоо-тилек) (*Oh Yaradan'ım, rüyamız rüya olsun, yorumlanan
gerçek olsun. Kendin koru!*) (А.Сакыпбеков) (istek)

*-Ne günahı Kısırak'ın? Ulan Kerhaneci (...).Yedireceğim bir çeten kuru
saman için yılın yılı yüzünü ağırtmış atı nasıl yıldıya bırakırsın?....*

Bırakır o düzü... her bir kötülük gelir elinden ....

-E, Allah da ahir sorar ondan... Bir yandan çıkar bunun acısı.

-Olan olur ya zavallı Domya. Garip kısırak bir çukuru doldurur ya...

*Allah'da İbraam'dan sorarmış... Domya faydası ne bunun? (A.S.,Y.A. 52-
53) (istek-dilek калоо -тилек)*

Ayrılrken Niko 'ya yemek için:

*-Öğleyin gelirim demiştir. Gidemiyecekti. Ah şöyle beş on gün, anasını bile
görmeden tek başına kalabilseydi!....(Т.В., К.А.51) (istek, dilek калоо-тилек)*

-Ah ilay, dediğin gibi yolların mesafelerin ötesinden uzanabilsen bana, şu sebebini bilemediğim kızıl öfkenin üzerinden serin sular dökse nefretimi eritsen. (E.I., Ç.B. 294) (rica, istek, dilek-сураныч)

**2.1.5. Көңүл жубатуу, көңүл айтуу сезимин билдирген сөздөр:(
Gönül alma, gönül avutma, teselli etme hislerini bildiren sözler.)**

Белиңди бек буу, айла жок, кайрат кылгының. Артында балдары калды, ошого тобо кыл. Өмүр жашын аларга берсин! (көңүл айтуу) (А.Токомбаев) (*Yaracak bir şey yok, gayret et. Çocukları var buna da şükür et. Onlara uzun ömür versin!*) (А.Токombaev) (teselli etme)

Ие атасынын көрү! Туулмак бар, өлмөк бар, несине кыйышкыдайбыз! (көңүл айтуу) (Т.Касымбеков) (*Canı cehenneme için ucunda doğmak var, ölmek var sonuçta neden çatışıyoruz!*) (Т.К.) (teselli)

Кайгырбачы, кемпирим. Мен бекер уктап калбапмын, урматтуу бир түш көрдүм. (А.Жакыпбеков) (көңүл жубатуу) (*Üzülme, karıcığım. Ben boşuna uyutmuşum, hayırlı bir rüya gördüm*) (А.С.) (teselli etme-конул жубатуу)

Кабатыр болбой эле кой, Боске, эмне сенин айыңдан аялыңа кычааштык кылмак беле.(Ч.Айтматов.) (көңү жубатуу) (*Endişelenme Boske, senin yüzünden karına takılacak değil ya.*) (С.Айтmatov) (teselli etme)

İşte bu gecedен sonra aziz dost, işte bu gecedен sonra düşündüm ki memleketin her tarafı böyle kahramanlıklarla doludur. Yarın büsbütün her taraf bunlarla dolacak. Biz birisine bir iş tahmil ederken, korkacağыз ki o kahramanlardan biri olmasın, bir başkasını azarlarken düşüneceğız ki belki Çanakale Harbi'nde döğüştü. Bir sandalcının başına yumruğumuzу indirirken birden hatırımıza gelecek ki belki Anadolu müdafasında bulundu işte onun için demin sana dokunma belki bir kahramandır dedim. (Н., Y.K.K.72) (gönül alma-конул субатуу)

2.1.6. Жалынуу, дуба, жардам суроо сезимин билдирген сөздөр:(Yalvarma, dua etme, yardım isteme hissini bildiren sözler.)

Кутманым!...Башка бирөө шайлансын... Мен бул дүйнөнүн ойунан кечкен элем... (Т.Касымбеков) (жалынуу) (Azizim!... Bir başkası seçilsin... Ben bu dünyanın oyunundan çoktan vazgeçmişim...) (Т.Касымбеков) (istek, yalvarma)

-Брайым кылгыла, о адам атанын балдары!..-деп калчылдап киркиреп акырын сүйлөдү. Сууктан ону кетип быштактай катып турган тилмеч карынын сөзүн которду. Сөзүмө жооп болобу дедиби, кары башын көтөрбөй, ичинен калтырап, көшөрүп кулак төшөй күтүп турду. Аркасында чилдей тизилип карга тизелеп отурган кишилер да мыдыр этишпеди .(Т.Касымбеков) (жалынуу) (Merhamet edin, o adam atanın oğulları diye tir titreyerek, yavaşça konuştu. Soğuktan rengi kaçırp, peynir gibi katılaştan yaşlının sözünü, tercüme etti. Sorusunun cevabını bekleyip, yaşlı başını kaldırmadan için için titreyerek, inadına kulak verdi. (cevabını bekledi) Arkasında zemheri karının üstüne diz çöken kişiler de ağzını açmadı. (Т.Касымбеков) (yalvarma-жалынуу)

-Söyle şairine, diksin bayrağı buraya... Sıkıyorsa tabi .. dedi..

-Olur diye cevap verdim çok ciddiydim. 'Ah Allah'im şu oğlanı bir mahcup et'. Dua o kadar içimden geldi ki hemen kabul edilmiş gibi rahatlayıp gülümsedim. (Ç.B. 108) (dua-дуба)

Medet hey büyük Allah'im. Yüreğim yerinden çıkacak sanki. Evde sıçan düşse başı yarılacak. Bir testi eski ayran, bir kucak kuru ekmekten gayri bir şey yok. Of ki of... (SIR.8) (yalvarma, dua –жалынуу, дуба)

-Söyle hadi söyleyeceğini işimiz var dedi Selim.

Veli sevinçten gevşemiş peltelemişti adeta.

Selim ayağa kalkmış dövecekmiş gibi, Veli nin üstüne doğru yürümüştü.

Veli az geriledi.

-Yusuf Ağabey mektup yazmış, onu gösterecektim be, Selim Ağabey... (A.B.112) (yalvarma- жалынуу)

Ali Emmi' nin tel çerçevesi gözükleri şöyle bir sarsıldı:

-Şuna bak şuna bak hele. Ülen amma da yüssüz şey ha.

Şu halimle bir tekme vursam yarısı boşa gidecek.

Salih yine sırttı:

-Hi hi hi. Deme be Ali Emmi.(Т.В., К.А.80) (yalvarma-жалынуу)

-Ben de bir kahve açıyorum.

Ali Emmi bir küfre karşılık verir gibi .

-Ne halt edersen et... bize ne?

-Hi hi hi...Deme be Ali Emmi... (К.Т., К.А. 80)(yalvarma- жалынуу)

Бери чети кулуңузmun, ары чети кудаңызмын. Колумду чечтирип койуңуз. (А.Убукеев)

Чыным эле ошо, тең туулганга кул болуп жүргөндөн көрө мужуктардын бирине көз далдаа малай болойун деп качып бараткамын, кагылайын болуш аке. Өлтүрсөңүз да ыраазымын кыйнабай өлтүртүңүз, колумду чечтирип койуңуз.(А.Убукеев) (жалынуу-yalvarma)

Жөн эле өлүп баратам колумду чечтире туруңуз! (А.Убукеев) (жалынуу-yalvarma)

Баарын болбосо да анча мынчасын азыр бергиле. Куру кетпейли? (А.Убукеев) (сураныч-gıca)

Ой аке, жан кыйба!-деп бакыра Матамф атынын колтугуна жабышты. (К.Жантөшев) (жалбаруу, коркуу- yalvarma, korkma)

Ой Кудай, Бегайымды көзүмө көрсөтө көр! (К.Жантөшев) (сурануу-dua)

ESAT -Durum ciddi, evet.İstanbul gaflet uykusunda. Divan şikayetlerle neden ilgilenmez?

ÖMER -Anadolu'nun bir bucağından, diyelim Tokat'tan uzun uzunun bir çığlık kopup gelir İstanbul'a.

BİR SES - İmdat! Dinsiz mehmet kasıp kavurmakta burayı. (Т.О., G.O.48) (Yardım isteme manası-сурануу)

О, Кудай, мен кайра эле адатыма салып кеткен турбаймынбы! Кечир мени, Инга. Мунун бары жүрөктө сезим тапкындап, сен оюман чыкпаганынан. Сага айта турганымдын мунден бирин да айта элек сыяктана берем...(Ч.Айтматов) (gıca-сурануу)

2.1.7. Кубануу сезимин билдирген сөздөр: (Sevinme, mutlu olma hislerini bildiren sözler.)

-Köye yakın kalınca durup giyindik.

-Oh! Dedi Yakup.Amma yedik be... Zor yüzdüm valla.

-Ya ben karnım patlayacak sandım şuna bak.

-Kayıslar yaman ha, yazık oldu.

-Yarın da elma yeriz.Kolayın aldık gayri.

-He yolunu öğrendik. Bir dahaki sefere torba götürüp dolduralım.

(T.A., Ö.Y.C.10) (sevinme-кубануу)

Hay bin yaşasın Reis Bey, biz de kuvvacılardan konuşur, işin aslı nedir diye düşünüp dururduk.(T.B., K.A.188) (sevinme-кубануу)

Köse Memiş önce çayları getirdi.Daha sonra arka bahçeden koparttığı Sultan Selim incirlerinden...

-Yusuf'un şerefine dedi. Hadi bakalım afiyet olsun.

-Hay yaşa dedi. Yusuf.(A.B.155) (mutluluk-кубануу)

ŞÜKRIYE -Kızlar daha tellallara su almaya gitmeyeceğiz.

ESMA -*Ayh anam komşu inşallah inşallah...* (R.Ö. S.G.77) (mutluluk-кубануу)

2.1.8. Тикеден тике ыраазычылык сезимин билдирген сөздөр: (Memnuniyet sezgisini bildiren sözcükler)

“Бали, айланайын, Боке. Дал менин жүрөгүмө жагарын айттың,”- деди Жакшылык.(К.Жантөшев)(ыраазычылык-memnuniyet)

Билбей калганымды карачы.Кап! Балдарым, бали, келгенинерге чон рахмат! (Кыргыз тили- морфология)(ыраазычылык-memnuniyet)

Тосуп алганына, баракелде! Деген дагы бир нече сөздөр айтылды. (К.Жантөшев) (ыраазычылык-memnuniyet)

Сыртта болсом, эчак эле кара чаң басмак. Илимге да, доктурага да баракелде! (ж.б) (ыраазычылык-memnuniyet)

Батыйка: (жоолугун учу менен көзүн сүртүп) Фронтко кеткен жалгыз неберемден кара кагаз келип, ошол кара кагазды колума кармаган бойдон

карангы үйдө шокмоюн отуруп калдым...О, атандын көрү, чиркин дүйнө!...
Жалгыздык курусун!... Бардыгынан кечип, ушундай көрөкчө уу ичип өлөйүн
деп карайлап турганымда менин бактыма сен туш келдиң.Тууган энең же
жок дегенде кайненең болсом бир жөн эле го... Өмүрү ата-бабаң көрбөгөн
куу тумшук кемпирди үстүнө киргизип алып, тууган энеңден бетер төбөңө
көтөрүп багып келатасың... **Боорукерлигиңден айланайын, Наргүлүм!...**
(Т.Абдумомунов) **(ыраазычылык-memnuniyet)**

*Борбаш: Жакшы болот . Эмесе биз кайталы. Бардык
чарбачылыгыбызды тейлеп алганыбыздын кийин , берекелүү алтын күздүн
тоюн жасайбыз. Ошондо чакырабыз, келгиле. Кош эми садаган, ишин
ылайым илгери болсун* (Т.Абдумомунов)**(ыраазычылык,алкыш-
memnuniyet, temenni)**

*-Lütfen ilay, lütfen söz ver bana hiç bilmesin, ne senin söylediğini, ne
benim cevabımı!*

-Evet.

-Sağol küçük kız ! (E.I., Ç.B.250, 251) (ыраазычылык-memnuniyet)

*Taçam dizini yere vurduğu zaman kağan kızı hala düşünüyordu. İşaretle onu
yerden kaldırdı:*

- ‘‘Taçam! Seni yurduna gönderiyorum. ’’ dedi.

**-Sağol Ay hanım. (B.450) (ыраазычылык, кубануу-memnuniyet, teşekkür
manası)**

**2.1.9. Кадырлоо сезимин билдирген сөздөр: (Saygı duyma, sezgisini
bildiren sözcükler)**

Döndü hancı Mustafa efendiye:

O dediğin milletvekili bizim gibi fakir halinden bilir mi?

*Hancı elini salladı. ’’oh hoooo! hem nasıl.? Herif yoksul babası! (Т.А.,
Ö.Ү.С.31) (кадырлоо-saygı duyma)*

*Таалайлуум, урматтуум, капаланбаңыз. Devletlim, efendizadem
üzülmeyiniz. (кадырлоо-saygı duyma)*

2.1.10. Чыдамсыздык сезимин билдирген сөздөр: (Sabırsızlık hissini bildiren sözler)

Борк унчукпады.

–Сен эмне унчукпайсың?!- деп чанкылдап жиберди. Жаны чыдабай кеткен эжеси, - Мындай иш өмүрүндө болуп көргөн эмес! (Ч.Айтматов) (чыдамсыздануу-sabırsızlanma)

-Эмне дейт?! Чын айтасынбы?! Кандай неме экен?- дешип, үчөө бала баатырга кызыгы суроо жаадырышты. (К.Бакиев) (чыдамсыздануу-sabırsızlanma)

–Ким бу? - деди Сейденин көңүлү тынчыбай.

-Менмин... Эшикти ач, Сейде!- деп үнүн бас чыгарып, чыдамсыздана айтты эшиктеги киши. (Ч.Айтматов) (чыдамсыздануу -sabırsızlanma)

–Баягыда көйөм деп унутуп калыптым, Каныке, эми бутуңу көйшөтчү жаяшы кандай экенин көйүп көңүлүмө түйүп коёюн, - деп Кубат Каныбектин бутун көрүүгө карай ынтайлады.

-Шашпа, Кубатым, азыр көрөсүң, азыр көрөсүң. (К.Жантөшев) (чыдамсыздануу-sabırsızlanma)

–Жок эле жулуп алсанызчы, ата!- деп Каныбек тангычка карай колун сунду. (К.Жантөшев) (чыдамсыздануу-sabırsızlanma)

–Ой каяка жулунасың? - деп тыгылышып турган Эл жаалап жиберди.

--Ашыккан иш меники! Эмелонум жоп атыры, ашыккан иш меники!- деп жиреет отту.(Ч.Айтматов). (чыдамсыздануу-sabırsızlanma)

- Эми, эмне кылабыз? Кантип отобуз? Эдилгей унчукпады, кантип өтүштү өзү билбей турган. (Ч.Айтматов) (чыдамсыздануу-sabırsızlanma, çaresizlik)

–Ата, апам ыйлап жатыры!- деп кайра кирип кетти. Эдигей лыжасын ыргытып жиберип, чоочулап шашып кирди. Үкүбаланын боздоп ыйлап жатканын көрүп жүрөгү оозуна тыгылды.

-Эмне, эмне болуп кетти? (Ч. Айтматов.) (чыдамсыздануу, санаркоо - sabırsızlanma, merak)

GÜZİN -Off! neredeyse öğle oldu, hala sabah temizliğini bitiremedim.

İLTER -Ben de on gündür hala ellibirinci sayfadayım.

GÜZİN -Tenbelliğinden!

İLTER -Acaba! (N.C., D.T.71) (Sabırsızlık, sıkılma manası-тажоо, чыдамсыздануу)

2.1.11. Коркутуу билдирген сезимин сөздөр:(Korkutma, tehdit hissini bildiren sözler)

-Силерде бир канча мылтык бар экен, ошолорду тапшырып берсин деп турушат.

-Тапшырып бербесек иштери эмне экен?

-Эмне үчүн тапшырышпайт кимдин жеринде, кимдин элинде турганын билет бекен? - дешет.

-Билебиз, абдан билебиз.

-Биле турган болсо, эрте күндү кеч кылбастан, тапшыра койсун. Антпейт экен, күчкө салабыз деп турушат. (А.Убукеев)

(**коркутуу, кекетүү** –korkutma)

*-Силердикиндөй күчүбүз бар. Сөзгө келбесе өзүн байлап-матап алып кетебиз. (А.Убукеев) (**коркутуу, кекетүү** –korkutma)*

-Ben sana o şairin başka şirlerini vereyim.

-Fatma ile sana gönderdiklerimi mi?

Böyle söyleyip yanımdan ayrıldı.Ağzım açık bakakaldım arkasından.Vay Fatma! Çekeceğim var elimden!(E.I., Ç.B.200) (korkutma, tehdit manası-коркутуу, кекетүү)

Eğer, kulağıma söğüt kadınları ocak başında pinekliyormuş diye bir söz gelirse, vay halinize... (A.B.185) (**коркутуу, кекетүү**–korkutma, tehdit manası)

2.1.12. Жаны кейүү билдирген сөздөр: (Acı duyma hissini bildiren sözler)

- *Кудаңыз Качы бий менин атам Чымыр менен бир тууган. Атадан да, энеден да кичинемде томолой жетим калыпмын...*

Болуш аке, колумду чечтирип коюңузчу, сайсөөгүмдү какшаттып жиберди!
(А.Убукеев) (жаны кейүү-аси дуума)

Бүткөн боюм ооруйт, ана. (К.Жантөшев) (жаны кейүү-аси дуума)

- *Ай, балам ай, мендей бактысыздын багына атаң кайдан келсин. Башка бирөө чыгаар. Бирок чала бүткөн оор жаранын оозун жулуп алдыңбы, -деп өксөп-өксөп жиберди.* (К.Жантөшев) (жаны кейүү-аси дуума)

Эх, жүзү кара басмачылар ай!... басмачылардын кордугу жанга батып кетти го!... Эми сабыр этиңиз, «сабырдын түбү сары алтын» деген эмеспи, сабыр кылыңыз!... Ой, Темир, аркы эки атаны бери жибер. (К.Жантөшев) (жаны кейүү, көңүл жубатуу-аси дуума, teselli etme)

Şırtıtlarla yüzüyorlardı. Seslerini duyuyordum. Tüfek tekrar atıldı.

-Güüm

-Anam anam, vay vay vay !diye bağırmaya başladı birisi. (Т.А., Ö.Ү.С.9)
(Аси дуума манаси- жаны кейүү)

Daha anlatacaaktı ki Atiye hala susturdu onu.

-Uy Uy ! Acımızı çoğalttın. Bak gelinlerin rengi uçtu.Kocadıkça bir hoş oldun Fadime kadın. (А.В.331) (Аси дуума манаси- жаны кейүү)

İri bir salkıma uzandı. Ama parmağında bir arının iğnesi...

-Ay... parmağım dedi. Esmâ. (А.В. 422) (аси дуума- жаны кейүү)

2.1.13. Чочуу сезимин билдирген сөздөр:(Korkma hissini bildiren sözler.)

-Ата,-деди Мухаммед бек суз, -иш өтүп кетти окшойт. Кетти бийлик колубуздан, же Исхак алат же орус алат.

Кудаяр кан идиркенектеп кетти:

-Эмне?! -деп бир чынырып, өз жиңине өзү тутулуп, андан ары сүйлөй албай калды. (чочуу) (Т.Касымбеков) (Ne?! Deyip bir çırpınp, yarıtıği işe tutulup ondan başka söz duymadı) (korkma)

-Өзүмө өзүм ишенбейм, жок ишенбейм, -шуйшун качырар тынчтыкты Жессинин дирилдеген үнү бузду анын титиреп, стакандын четине тиштери шакылдап тийип, сууну төгүп-чачып жатып ичти.

-Сабыр кыл! Жесси, эми мени угуп тур, деп борк аялын башынан сыламакчы болду. (Ч.Айтматов) (чочуу- korkma)

Жүрөгү алып учуп аптыгып кетти. Өлө турган болсон бирөөң жаздана жатайын-деп биртикеден кийин боюн токтотту. (А.Убукеев) (чочуу- korkma)

Mehlika - Konukları başıyla, gülümseyerek selamlar ve arkadan Şirin'e yaklaşır.) Volkart'ın özel sakisi mi oldun, Şirin sen öbür konuklarla ilgilen. Volkart'la ben ilgilenirim.

ŞİRİN - Ah ...ödümü patlattın, Mehlika.(Ferhad.10) (korkma-чочуу)

SARHOŞ -Bir kadının, erkeğin yanındaki doldurulmaz yerini anladım. Hele senin gibi bir kadın olursa. Dayanıklı, sabırlı.

KADIN -Doğru. Dayanıklıyım...sabırlıyım. Ama nereye kadar? Çizgiyi ha aşım, ha aşacağım. Haykırmak, üzereyim. Bittim, tükendim diye.

SARHOŞ -Hiç de öyle görünmüyorsun.

(...)

SARHOŞ - Düzelecek her şey, biraz daha dayan.

KADIN -Düzelecek. Doğru. Ne zaman? Ya herşeyin düzeldiği noktada ben bozulursam...(R.B., B.K.65) (korkma-чочуу)

2.1.14. Арман, өкүнүч, эңсөө сезимин билдирген сөздөр:(Üzüntü, pişmanlık hislerini bildiren sözler.)

Ыйык жарым, жок экенге ынандым,

Бул дүйнөдө сенден башка жакыным!... (С.Жигитов) (арман, сагынуу) (Kutsal yarım, bu dünyada senden başka yakınının olmadığına inandım!...)(S.Cigitov) (üzüntü, özleme)

О, кокуй, бутуң эмне болду сенин?! – деп ыйлактап, Искакты балача шап көтөрүп, андан ары эч сөз айтпай, тыбырап турган кулан чаар аргымактын ыйык жалына арта салып, артынан өзү ыргып минип,

«чү!» - деп жүрүп берди. (Т.Касымбеков) (кайгыруу, чочуу) (**Оу, саңим, аяѓина не oldu senin? diye sızlanarak Ishak'ı hızlı bir hareketle kaldırarak, hiç konuşmadan, atın üzerine zıplayarak bindi ve 'deh'! diyerek yürüyüp gitti.**) (Т.Касымбеков) (üzüntü, korkma)

Аттиң ай! Ушул дөңдү сыйнап түшөр белек?! – деп чыйралып буйрук кылды. - **Баарың! Баарың! Дөңгө... Атаңдын көрү дүйнө бок!-** деп күңгүрөндү. - **Кайран баатыр Орозду! Кайран гана кан кудам! Эмнеге кабарсыз болду десем, ушундай беле?! Жаны Теңирге аманат...** (А.Жакыпбеков) (Өкүнүч, арман) (*Bi tereden bi şekilde mi inesektik?! - diyerek emir verdi.- Heriniz! Heriniz! Tereye... Seni gidi kahraman Oroz! Seni gidi dünür! Neden habersiz kayboldu diyordum, demek öyle olmuştu ha?! Canı Allah'a amanet...*) (А.Сакыпбеков) (üzüntü, pişmanlık)

Аттигине, кайран боорум, көп жашайт элең, өмүрүң кыска болду. Өкмөт элең, ошонундан таптыңбы? Арка-белим, таянычым элең. (Э.Турсунов) (өкүнүч, арман) (**Саңим, ciğerim çok yaşayacaktın, ne yazık ki ötüriün kısaymış. Hükümettin işte belanı oradan buldun değil mi? Destekçimdin**) (Е.Т.)(üzüntü)

Суусабай жерге кирейин, - деди Сарала (Н.Байтемиров) (өкүнүү) (**Geberseydim de keşke susatmış olsaydım, - dedi Sarala**) (N.Baytemirov) (pişmanlık)

Оо, мен акмак. Кайдан ушу бузукунун тилине кирдим экен. Мени уруп өлтүрөр киши жок ээ, -деп Сарала булкулдаган бойдон барып, терезеге жакын бурчта турган чоң сандыкты ача кетти. (Н.Байтемиров.) (өкүнүч, арман) (**Ah ben aptalım, neden şu bozguncunun dediklerine uydum ki. Beni öldürmek isteyen birileri yok ki,- diyerek, Sarala pencerenin köşesinde duran kocaman sandığı açmaya yöneldi.**) (N.Baytemirov) (pişmanlık)

Төш чөнтөгүнөн арманга айланган кызынын сүрөтүн калтырай алып чыгып сунду. Кимди да болбосун суктантчу татына кыз күлүп тиктеп турат, арман ай! (Б.А.) (эстөө, арман) (*Nail olunmamış arzuya dönüşmüş kızının fotoğrafını, cebinden titreyerek çıkardı ve uzattı. Gören gözü, büyüleyen*

güzelliğiyle fotoğraftaki kız, gülümsüyordu, ah keşke...)(B. A.) (pişmanlık, hatırlama, üzüntü)

Олдо бактысыз башым ай – деду да артына бурулду, -мага чала. Мен өзүмө - өзүм кылдым. (Н.Байтемиров) (өкүнүч, кекетүү) (Ау zavallı başım diyerek-, arkasına döndü, -bana az bile. Ben bunu kendi kendime yaptım.) (N.Baytemitov) (pişmanlık, kızgınlık)

- Sözlerim şaşırttı seni, Mehmet Ali ile Vera'nın beraber yaşadıklarını bilmediğini, tahmin edemezdim tabii.

(...)

-Ooo, ben de diplomat olamam, söylenmeyecek şeyleri söyle, şaşırtırım insanları, yoksa üzülürün mü İlay, Oo, kusura bakma, tahmin edemezdim, bilmediğimi.(E.I., Ç.B.290) (üzüntü, pişmanlık-арман, өкүнүч)

-Hayrola, Hacı Bey, canın pek sıkkın? Demişlerdi. Gerçekten de adamın suratından düşen bin parça olacak gibiydi. Puflaya puflaya ...

-Sorman hiç... Bizim Köroğlu'nun kalbini fena kırdım. Orta da fol yok yumurta yok yahu demişti. (T.B., K.A. 211) (pişmanlık-өкүнүч, камсаһоо)

Cemile-(...) Dayımın bu kadar kötü olacağını hiç düşünmezdim.

H. Nine- O ne topaldır a kızım... daha hiç bir çocuğunu kucasına almamıştır. Hiç bir çocuğuna güler yüz göstermemiştir. (S.G. 12) (üzüntü-арман, жинденүү)

-Gözlerini dikip gözlerime uzun uzun baktı, çocuğu bir hayretle sordu:

-Yoksa sevdalanmış mıydım ne?...

Sanki yüzündeki karışıklıklar uçup gitmiş, bakışları gümüş grisi, parlak, ... derken çevirdi başını, ak saçlarını gördüm. Sesi ihtiyarladı:

-Ahaa, ben de neler söylüyorum, bakma sen, ihtiyarladım gayri, beynim sulandı. (E.I., Ç. B. 65)(pişmanlık, üzüntü-өкүнүч, арман)

Kadın - (Çantasını karıştırır) Ben de bu dosyanın karşılığında bazı gizli raporların kopyalarını verdim. Bende kalmış da.

SARHOŞ - Seni oyuna getirmişler kimler hakkındaydı, hatırlıyor musun?

KADIN - (Çantasını karıştırır. Bir kağıt parçası çıkarır.) İşte liste!

SARHOŞ - (Listeyi alıp bakar.) Eyvah... Müthiş bir belge.

Bu listede yazılanların bazıları bakan oldu şimdi. O kopyalar elimizde olsaydı.

KADIN - **Aman aman** ne bizim hakkımızda rapor versinler, ne de bilelim başkaları hakkındaki raporları... (R.B., B.K. 64) (**üzüntü, korkma-арман, коркуу**)

2.1.15. Жактырбоо, жек көрүү, жекирүү, каардаануу, каргоо, сезимин билдирген сөздөр: (Beğenmeme, nefret, azarlama, beddua, hislerini bildiren sözler.)

Атаңдын көрү кырк чоро, Урсун Теңир баарыңды! Калмактан жай таппай, казактан бай таппай келген кул кытай кыйынсынат экен да?! (жек көрүү, каргоо) (А.Жакыпбеков.) (Canı sehenneme kırık asker Allah (c.c) cezanızı versin.! Kalmaktan yer bulamayan Çinli kendini ne zannediyor?) (А.Сақыпбеков) (nefret, beddua)

О, баатыр ағам, сенин айтып күйөбүз?! Мен эми баарына ишенем. Ушу сизди чыккынчылык кылды десе да, ишенем... (Т.Касымбеков) (кыжырдануу, көңүл айтуу)(О, hahraman ağam hangi birine yanacağız?! Ben artık hepsine inanacağım...)(Т.Касымбеков) (жинденүү- öfkelenme)

-Эй, тракторундун жаагын басчы, кулак тунуп кетти! - деп Сабитжан трактордун кабинасынан башбагып отурган Касымбекке кыжырлана кыйкырды. (Ч. Айтматов) (жинденүү-öfkelenme)

*Meclis birbirine girdi. Girer **elbet!** Meclisi Ankara'dan Kayseri'ye nakledeceklermiş...(А.В. 291) (жинденүү-öfkelenme)*

***KATİL** -(Katil koynundan çıkardığı hançeri hızla Sokollu'nun kalbine iki defa saplar. Herkes bir şaşkınlık içindedir.) **Al bre Sokollu!** Kudretin bu kadarmış. (Y.K., S. 71) (nefret, öç alma-жек көрүү, өч алуу)*

***KARAGÖZ** - (...) Bir berber bir berbere ne mi demiş?*

***Arnavut** - **Yok bre more!** Hiç öyle der mi! Bir berber, bir berbere be birader, gel seninle beraber berberistanda bir berber dükkânı açalım demiş.*

***KARAGÖZ** -(Seyirciye) **Hayda!** Bu ne biçim adam böyle (...) (K.İ. G.7) (beğenmeme-жактырбоо)*

OSMAN - *Sen saraya geldiğinde ancak istediklerin kalır. İstemediklerini de başgöz edip sevaba gireriz.*

AKİLE - **Hımm...** *Yani harem büsbütün boşalmıyor. Öyle ya ne olur ne olmaz benden de bıcarsın belki. Bilinmeli yedekte.(G.O.37)(beğenmeme-жактырбоо)*

Onun bunun dedikodusuna karışacağına, tanrıdan af dilemekle, ibadetle uğraşmana bak....

-Haydi karşımdan çekil kadın! *Senin öğütlerine muhtaç değilim...(C.20)*
(beğenmeme-жактырбоо)

HAKAN - *Yabancı kedi var!*

GÜLİZ - *Kediyi kov!*

SERDAR -**Hışşt!** *Çekil git bakalım! Kediyi kovalar.(N.C., D.T.113) (azarlama-жекирүү)*

TAHİR - *(Gülerek) Anlamazdan gelme yakacak tatiline tabii.*

NURİYE - *Ben ne karışırım bu işlere.*

TAHİR - *Ama olsa pek sevinirsin değil mi?*

EMİNE -**Ayol** *olsası kalsası var mı oldu bile. Perşembe günü üsküdar iskelesine kalfayı yolluyorlar karşıcı...(B.H.U.10) (azarlama-beğenmeme-жекирүү, жактырбоо)*

*Böyle bir günde beni güldürdün **Firdevs'ciğim**, ayol benim oğlum Fransızca muallimi ondan iyi mi bileceğiz?* (beğenmeme, alay-жактырбоо, шылдыңдоо)

2.1.16. Какшыктоо, мыскылдоо, шылдыңдоо, сезимин билдирген сөздөр (Alay etme, dalga geçme, küçük görme, gururlanma v.b. hislerini bildiren sözler.)

*Kaynanan kandırılmıyordu. Yaşlı kadın. - 'Kırk yıllık baba yurdunu bırakamam. **Vah zavallı akılsızlar.** Cadıdan mı kaçmak istiyorsunuz.'*
Bağdat'a savuşsanız yine gelir, o sizi bulur. (H. R.G., C.50) (alay-жылдыңдоо)

MUSA - (Selim'i yankılayarak) (...) Adını Selim koymuşlar, yüce atası gibi olsun diye. Her adı Selim olan bir Yavuz Selim olaydı, **ohoo, cihangirden geçilmezdi dünya.** (...) (A.T.O., K.N. 152)(alay-какшыктоо)

AGA - (...) Avratlara ne oluyor?

BABASI - Koyversen dizginleri yürüyüş yaparlar.

AGA - **Nah yaparlar**, yarım rabuçlarıyla.

BABASI - Bizimki zaten bahane arar.(H.Z., D.Y.D.45)(küçük görme-жылдындоо)

Ан-балу! Мен сени жанатан бери так ушул сөздү айтар бекен деп турбадым беле. Ой Сарала, мунуң эң туура. Сен **азамат экенсиң**, өзүңдүн бетиңди өзүң ачып бербедиңби. Ырас, Акшайырды кордодуң эле, эми минтип талаада калдың... (Н.Байтемиров) (табалоо, какшыктоо) (**Aferin!** Ben senin bunu söyleyeseğini biliyordum. Hey, Sarala bu gerçekten doğru. Aferin sana, gerçek yüzünü gösterdin. İyi oldu, Akşayır'a eziyet etmiştin, şimdi kendin açıkta kaldın...) (N.Baytemirov) (gururlanma, alay)

Шаарга чыгабыз. Атасынын көрү, пиво-сиво ичип, бир сергип келбейлиби!- Анан тиги өспүрүмдү дагы кажый сүйлөдү.- Эй, чоң тебетей, сен жүрбөйсүңбү? Ошо көңсүгөн боорсокту таштасаңчы, акыры. А өмүрүндө ачыган айрандан башканы көрбөгөн бечерам! Хи-хи-хи!... (Т.Касымбеков) (какшыктоо, кемсинтүү) (*Şehre çıkacağız. Bira mira içelim biraz rahatlayalım, kendimize gelelim!*- *Sonra çocuğa sinirli bir tavırla hitap etti. Çok iyi.*- *Hey, hocaman başlıklı, sen de varsın ya? O elindeki eskimiş borsoğu bıraksana. Hayatında bozulmuş ayrandan başka şey görmemiş zavallım! Hi-hi-hi*)(Т.Касымбеков)(dalga geçme, küçük görme)

Төл убактысында үй-үйлөрдү кыдырып, чабандар менен сакманчыларга бир кылчайып карабаган башкармага баракелде!(«Ч») (мыскылдоо) (*Üreme mevsiminde evleri dolaşarak, çobanlar ile yardımcılarına ilgi göstermeyen yöneticiye **aferin!***) ('Ç')(alay)

2.1.17.Уялуу сезимин билдирген сөздөр (utanma sezgisini bildiren sözcükler)

Yolda Mehmet Ali takıldı yanına,hiç konuşmadan eve kadar yürüdük.Karının önünde, tam ayrılacakken sordu:

-Neden konuştunuz Stefan'la?

-Hiçç...

-Nasıl hiçç?

(...)

-Evllenme teklif etti... dedim. (E.I., Ç.B.146) (уялуу- utanma)

Жеңе, жеңетайым, «Күйөөлүү болосуз» деген сөзүңүздү айтпаңызчы? Түш аркылуу келечегимди көргөнүмө ишенбеймин! Жыпар жеңесине сүйүнгөнүн, же күлгөнүн билдирбей, бетин басып тескери карады. (К. Бакиев) (уялуу- utanma)

-“ Атакем билсе кара иш, энекем билсе өз башынан өткөн иш дегендей, тигил казак туугандарга түшүнүү, ал эми абам менен жеңем эмне деп ойлоду экен?!- деп Толкунбек үчүн өзү күнөөлүдөн бетер башы жерге кире түштү.(З. Сооронбаева)(уялуу- utanma)

2.1.18. Камсаноо, санаркоо сезимин билдирген сөздөр:(Merak etme, telaşlanma hislerini bildiren sözler.)

-Алда каран күн ай, кайратын кана акебай?- деп Айбала

атыла жүгүрүп, Каныбектин башын көтөрө, бардык күчүн менен тырмышып, арандан зорго ордуна жаткырды. (К.Жантөшев) (санаркоо – meraklanma)

Э Казаке,чынынды айтчы бул корооңорду сүт ботосунда пенделик кылып мага берип салганына азыр ичиң ачышпайбы ыя? (Ч.Айтматов)(камсаноо)(Kazake bu Karanor deveyi küçüklüğünde insanlık için, bana verdiğine pişman değil misin?) (Ç.Aytmatov) (merak, şüphe-санаркоо, ишенбөө)

Yanmışsın beyim. Bana çölü mölü hatırlattın şimdi. Musul' u, Bağdat' ı...)

-Suyun kıymetini oralarda öğrendik, dedi Yusuf.

Abdullah Bey çekilip, ağacın dibine doğru gitti.

-Anlat hele...(A.B.11)(merak-камсаноо)

Mehmet Akif Bey bu vaazı Kastamonu'da Nasrullah camiinde vermiş.Oku hele şurayı.(A.B.174)(telaşlanma-камсаһоо, чыдамсыздануу)

Yusuf atından inmiş, gülümsüyor. Elinde bir kağıt...Hani sanki vermeyecek de kızı üzecek gibi...Kız uzandı.

-Ver hele! (A.B.368) (meraklanma, sabırsızlanmak-камсаһоо, чыдамсыздануу)

ERGUN-(...)Hay Allah nerde haldı bu adam?

HALA-Neredeyse gelir(...) (S.S.,S.K.M.K. 28) (камсаһоо, чыдамсыздануу-merak etme, sabırsızlanma)

2.1.19. Сагынуу сезимин билдирген сөздөр:(Özlem, hasret hissini bildiren sözler.)

-Сагындым атакеми! Сагындым,сагындым!-ден Эрмек чыңырып үмүт кылып,ишенип жалынып, мунканып Эдигейдин мойнун кучактайт.(Ч.Айтматов) (özlem-сагынуу)

Ali Emmi:

-Hey gidi günler hey dedi. Böyle bir yarenlik oldu mu çaylar gider, kahveler gelirdi...Şimdi adam bi kupa su istemeye utanıyor. (T.B., K.A.180) (özlem-сагынуу)

-Muharebeler oğul... Arka arkaya patladı. Milletçe bayram yapacak hal kalmadı.Hey gidi hey! Civardan üçyüz, beşyüz atlı gelirdi.Karakeçililerin cirit oyununa doyumazdı.(A.B.39) (özlem-сагынуу)

İsmail efendi:

-Hele kocayınca... dedi...

İçini çekti.

-Hey gidi hey! Şu atlar bile yaşlandı...Kendi yaşlılığım üzülmedim inanki. Ama bunlara dayanamıyorum.(A.B.244) (özlem, üzüntü-сагынуу, арман)

2.1.20. Канааттануу, айласы жок сезимин билдирген сөздөр: (Yetinme, çaresizlik hissini bildiren sözler.)

-A be susun be, it oldun mu bi kez, ister saray kapısında havla, ister çoban kulübesinde ne farkeder. Bu sözü kimin söylediğini anlamak istedim,

*göremedim. Sanırım küçük Mehmet'in anasıydı. **Vah canım, Mehmetim, kara gözlü kuzum...sen varsın ya!***

***Kader bu abe kader...Çekeceğiz yazılmış yazımız.** (E.I., Ç.B.175)
(çaresizlik-айласы жок, канааттануу)*

*Bizim beygirlerden biri öldü dedi.Dayanamadı onca yol tepmeye.Zaten epeyce yaşlıydı.Gitti işte.O sebeple geciktim.Tek hayvana kaldık şimdi.**Eh , o da vatana feda olsun! Şükrediyorum gene.**(A.B.352)*

(çaresizlik-айласы жок, канааттануу)

-Yani sence de sevmek cesaret işi mi?

*-**Ne bileyim be uşaat**,aklım ermez ki sevgi ne işidir...Bildiğim bir şey var korku baş verdi mi yüreğinde, sarmaşık gibi sarar insanı, sevgiye yahut başka bir şeye yer bırakmaz! (E.I., Ç.B.235)*

*(**Кайдан билейин, балам, сүйүү эмне экенине акылым жетпейт...** Билген бир гана нерсе бар, коркунучту жүрөк туют, ал чырмоок сыяктуу адамды чырман алат, сүйүүгө да, башка нерсеге да орун бербейт.)
(çaresizlik-айласы жок)*

***Кудайга шүгүр, мага эчтекенин кереги жок, ушул карып калган кезимде пашанын ишенип гүлдөп турушун кудайдан тилебейм.** (“Кыргыздар”)(**Allah’a şükür. Bana hiçbir şeyin gereği yok, yaşlanıp kaldığım şu zamanda raşanın güvenip, gül gibi gezmesini istemiyorum Hüda’ dan.**)
(канааттануу-yetinme)*

–Кана, акылдуулар, кана, баатырлар,- деп баштады Исхак,

*- **Эмне кылабыз, жарымпаша ымга келбей койду го?**(Т. Касымбеков)
(çaresizlik-айласы жок)*

2.1.21.Суктануу сезимин билдирген сөздөр: (İmrenme,kıskanma hissini bildiren sözler.

***Эх, кандай достук!** (суктануу) (А.Осмонов) **Ah, ne güzel arkadaşlık! Ne güzel günler, bugün yarından daha rahat!** (А.Осмонов) (imrenme)*

Кандай сонун замана! Жаркыраган кандай сонун өмүр! Карачы, кайда барсаң бакыт, жыргал, береке, шаңдуу шайыр күлкүлөр, жайдарым

ырлар.(Н.Байтемиров) (суктануу) (*Ne kadar güzel bir dönem, pırıl pırıl parlayan hayat! Baksana nereye gidersen git mutluluk, refah, bolluk, neşeli gülücükler, güzel şarkılar.*) (N.Baytemirov) (imrenme)

Бах, чиркин, биздин күндөр кандай таттуу, бүгүнкүдөн эртеңкиси ырахаттуу!(А.Осмонов) (суктануу) (*Ne güzel günler, bugünden yarınki gün daha şanlı.*) (imrenme)

Mithat-sen kolay kolay bir şeyi sevmezsin. Nesini beğendin bu kebarçının, göreceğiz bakalım. (S.S.,B.H.U.41)(kıskanma-суктануу)

КАБАКÇИ - Aman efendi! Padişah mıyız biz?

АТАУЛЛАH -Daha da ileri

КАБАКÇИ -(Getirilen koltuğa kurulur) Peh peh! Meğer sen neymişsin be Kabakçı! (A.T.O., K.N.153)(kıskanma, imrenme-кыскануу, суктануу)

(İlter, Serdar'ın talihine imrenir. Bu ruh durumu içinde kendini tam denetleyemez!(Elinde olmadan iç çeker)

İlter -Ah ah ah!

Güzin -Hayrola? Bir şey mi oldu?

İlter -(Vocalar)Yooo, hayır hayır...(N.C.,D.T.50)(kıskanma, imrenme-кыскануу суктануу)

2.1.22.Таң калуу сезимин билдирген сөздөр: (Şaşma,şaşıрма, hayret etme hislerini bildiren sözler.)

-Эй -хе хе!-ден Эдигей табалай таң калып,каранарды айланта карады.(Ч.Айтматов)(таң калуу) (*Edigey, ey he he diyerek küçümsemesini şaşkınlığa çevirdi.*)(şaşıрма)

-Ой-ой-ой, -ден таң калды Борк, -деги эмне болуп баратат, Энтони!(Ч.Айтматов)(таң калуу, чочуу) (*-Оу- оу- оу diyerek şaşıırıp kaldı Bork, -peki ne oluyor Entoni*)(şaşıрма, korkma- таң калуу)

- Sözlerim şaşırttı seni, Mehmet Ali ile Vera'nın beraber yaşadıklarını bilmediğini, tahmin edemezdim tabii. (...)

-Ooo, ben de diplomat olamam, söylenmeyecek şeyleri söyler, şaşırtırım insanları, yoksa üzülürün mü İlay, oo, kusura bakma, tahmin edemezdim, bilmediğimi.(E.I., Ç.B.290) (şaşıрма-таң калуу)

Fotörünü yerinden hafifçe oynatarak, başını hafifçe eğerek ve gülümseyerek...

Ardından fısıltılar yayılırdı...

- Kim bu,

-A a a a... tanımıyor musun?

-Yooo...

-Yahu avukat Halim Bey... mebus ...

-Yaaaa...oturaklı adam.

-Nerdeee... bir sürü ne idüğü belirsiz...(Sır.28-29)(şaşıрма-таң калуу)

*AKİF-(Sıçrayarak uyanır.) Uyuya kalmışım şuracıkta. Lamba da sönmek üzere... (heyacanla) Şunu yazmalıyım. (Aranır) Kalem nerde peki- Allah Allah kalemi bulamıyorum... **eyvah** lamba söniyor.*(S.S., B.H.U.70) (şaşıрма, telaşlanma-таң калуу, шашып калуу)

2.1.23.табалоо сезимин билдирген сөздөр

- Бердибайдын баласы окууга өтүптүрбү?

-Жок, өтпөй калыптыр го.

- Аа, ошондой болмок дейм да. (табалоо- kötülüğe sevinmek)

Кыргыз жана түрк тилинде кээ бир сөздөр Бир эле сүйлөмдүн ичинде ыраазычылык жана нааразычылык маанисин билдире алышы мүмкүн.Ошондой эле бир сүйлөмдө ыраазычылык маанисин билдирген сөз жана сөздөр, башка бир сүйлөмдө нааразычылык маанисин да билдире алат. Бул топтогу сөздөрдүн кайсы мааниде колдонулгандыгын билиш үчүн контексттин жалпы маанисин, айтуучунун субъективдүү ойун жана интонациясын түшүнө билүү керек. Бул сезимдер айтуучу жана угуучу тарабынан кээде жакшы, **(оң)** кээде жаман **(терс)** бааланат.

Өйдөдө айтылгандардан төмөнкүдөй бүтүмгө келсек болот:

1.Адамдар сөздөр аркылуу турмуштагы нерселерди, көрүнүштөрдү атап гана көрсөтпөстөн, аларга карата өзүнүн мамилесин, ички сезимин да билдирет. Мындай сөздөр, жалпы жонунан, эмоциялык-нарктагыч сөздөр деп аталат.

2. Эмоциялык-психикалык кубулуш, демек, аны белгилеген сөздөр кубануу, өкүнүү, сүйүнүү, жек көрүү, шылдыңдоо, кайгыруу, кубаттоо өндүү ж.б. сезимди, касиет-сапаттарды туюндурат.

3.Эмоциялык-нарктагыч сөздөрдүн пайда болушу адамдын ички сезими, эмоциясы менен гана эмес, а ошол сөздөр туюндурган нерсе, кубулуштардын өзгөчөлүгү менен да шартталат.

4.Эмоция бар жерде, көбүнчө баалоо да болот, ошондуктан эмоциялык-нарктагыч сөздөр деген термин колдонулат.

5.Эмоциялык маанини туйундурган ар бир сөздүн, ар бир сүйлөмдө, башка бир эмоциялык маанини туйундуруу мүмкүн болот.

6.Эмоциялык- нарктагыч сөздөр, негизинен, эки чоң топко бөлүнөт:

1. ыраазычылыкты билдирген сөздөр,
2. нааразычылыкты билдирген сөздөр,

Бирок алар маани жагынан өтө бай болгондуктан, бир нече майда топторго бөлүп кароого туура келет.

КАУНАКÇA- Адабияттар:

1. **Aksan, Prof.Dr.Doğan**, Her Yönüyle Dil 1, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1987.
2. **Aksan D.**, Her Yönüyle Dil, (Ana Çizgileriyle Dilbilim) I TDK., Ankara, 1977.
3. **Aksan D.**, Her Yönüyle Dil, (Ana Çizgileriyle Dilbilim) II TDK., Ankara, 1980.
4. **Aksan D.**, Türkiye Türkçesi, Gelişmeli Sesbilgisi, TDK.,Ankara, 1978.
5. **Aksan D.**, Anlambilim, Anlanbilim konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara, 2002.

6. **Абдулдаев Э., Давлетов С., Иманов А., Турсунов А.** Кыргыз тили. Фрунзе, **Абдулдаев Э., Исаев Д.** Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. Фрунзе, 1984.
7. **Абдуллаев А.**, Узбек тилида экспрессивликнинг ифодоланиши. Ташкент, Фан, 1983, Өзбек тилинде
8. **Абдрасулов Ү.** Структура подражательных слов в узбекском языке. АКД, Ташкент, 1972.
9. **Абдурахманов Х., Махмудов Н.**, Сөз эстетикасы. Ташкент, Фан, 1981, 57б. Өзбек тилинде
10. **Ажыбаева З.А.**; Зат атооч сөздөрдө эмоциялык-экспрессивдик маанилердин берилиши (А.Жакыпбековдун «Теңири Манас» романынын негизинде) КДА. –Б, 2003.
11. **Акматова К.Р.**, Эмоцияналдуу- экспрессивдүү сөздөрдүн табияты. Китепте: Түрк тилдери жана адабияты. Бишкек, 2003.
12. **Акматов Т.К., Өмүралиева Ж.**, Азыркы кыргыз тили., Фрунзе, 1990.
13. **Арнольд, И.В.** Стилистика современного английского языка. –Л., 1985.
14. **Арнольд И.В.** Стилистика современного английского языка. –Л., Просвещение, 1981
15. **Аширбаев Т.** Тилдик каражаттардын тилдик каражаттары. –Б., 2000
16. **Аширбаев Т.** Кыргыз тилинин стилистикасы. Бишкек, Педагогика, 2000. II китеп.
17. **Аширбаев Т.** Кыргыз тилинин стилистикасы. Бишкек, Педагогика 2001. III китеп.
18. **Аширбаев Т.** Тилдин фонетикалык жана лексикалык бирдиктеринин стилистикалык табияты. Афтореф., дис. док. фил. наук.
19. **Ахматов Т., Мукамбаев Ж.** Азыркы кыргыз тили (фонетика лексика) - Фрунзе. 1978.
20. **Ахматов Т., Давлетов С., Иманалиев С., Сартбаев К.**, Тил илимине киришүү. –Ф., Мектеп, 1977.

21. **Ахматов Т. К., Омүралиева С.**, Кыргыз тили (Фонетика, лексика). – Ф., 1990.
22. **Бакаев К.** Грамматика киргизского языка. часть I, Фонетика и морфология для семилетних и средних школ. Фрунзе, 1948.
23. **Бакашова Ж.**, Ч.Айтматовдун повесттеринде салыштыруу жана метафора. Бишкек, 1997.
24. **Балакаев М., Томанов М., Манасбаев Б., Жанпейисов** Казак тилинин стилистикасы. Алма-Ата, 1974, 188-б, Казак тилинде
25. **Балии Ш.**, Французская стилистика. Москва, 1961.
26. **Батманов И.А.** Грамматика киргизского языка, вып. II 1940. стр. 41.
27. **Башинская В.**, Эмационально-экспрессивные частицы в современном немецком языке. Дис.кан.наук, на русск.яз., Пятигорск, 1985.
28. **Берлинзон С.Б.**, Некоторые средство выражение эмоциональности лексике и фразеологии современного английского языка. В материалы между вузовской научной, конф. По вопросам романа германского языкознание. Пятигорск, 1967.
29. **Болгонбайуглы Э., Калиуглы Г.**, Казіргі казак тілінің лексикологиясы менен фразеологиясы. –А.: Санат, 1997.
30. **Борбугулов М.**, Адабият теориясы. –Б.; Шам, 1996.
31. **Ботобекова А.**, Ишарат сырлары. Бишкек, Учкун, 2002.
32. **Васильев Л.М.**, К вопросу об экспрессивности и эмоциональных средствах. Славянский филологический сборник. Башкирск. университет им. 40 летия Октября, Уфа, 1962, вып. 9/а/ 3/7/107-б
33. **Виноградов В.В.**, Итоги обсуждение вопросов стилистики. /вопр. языкознание/ Москва, 1955.
34. **Гаджиева Н.З.** Глухое начало слова в тюркском языке. Советская тюркология, N:4. 1973.
35. **Галкина-Федорук Е.М.**, Об экспрессивности и эмоциональности о языке. // Сборник статей по языкознанию. Москва, 1958.

36. **Давлетов С. Кудайбергенов С.**, Азыркы кыргыз тили. Морфология. Фрунзе, 1980.
37. **Давлетов С.**, Байланыштуу речъ. –Б.: Мектеп, 1999.
38. **Давлетов С., Мукамбетов Ж., Турусбеков С.**, Кыргыз тилинин грамматикасы. –Ф., 1982.
39. **Джалилова Т.**, Экспрессивность в азербайжанском языке и лексические средства ее выражения. Баку, 1992.
40. **Дыйканов К.** Кыргыз тили (фонетика лексика). Фрунзе, 1992.
41. **Добрунова О.В.**, Влияние эмоции на синтаксический строй разговорной речи. Дис.канд.фил.наук. Москва, 1989.
42. **Жакыпбеков А.**, «Теңири Манас». Бишкек, Кыргызстан. 1995, 557-б
43. **Жакыпов Ы., Турусбеков С., Майрыков Д.**, Кыргыз тилинин грамматикасы / пед. окуу жайлары үчүн/ Фрунзе, Педагогика, 1954.
44. **Загребальная Л.С.**, Экспрессивно-синонимическое значение имен существительных в украинском языке. Автореф. канд. фил. наук., Харьков, 1988, 160-б.
45. **Закирова В.**, Көркөм стилдин айрым маселелери./ Кыргыз адабий тилинин стилдик түрлөрү. С. Кудайбергеновдун ред./-Фрунзе, Илим, 1983.
46. **Закиров С.**, Кыргыз элинин макал-лакаптары. –Фрунзе, 1962.
47. **Изард К.Е.**, Эмоции человека. –Москва: Издательство МГУ, 1980.
48. **Иманалиев С.**, Междометия в кыргызском языке. –Фрунзе, АКД, 1964.
49. **Казаков Ш.**, Семантико- стилистические особенности эмоционального- оценочной драм. Хамзы. Автореф. дис. канд. фил. наук. –Ташкент, 1990.
50. **Карымшакова А.Т.**, Частицы в современном кыргызском языке. – Бишкек, «Мектеп», 1998.
51. **Керимжанова Б.** Кыргыз тилиндеги сырдык жана тууранды сөздөрдүн грамматикалык өзгөчөлүгү. № 6, 7, 1940.
52. **Киличев Э.**, Узбек тилининг амалий стилистикаси. Ташкент, «Укутувчи», 1992.
53. **Кожина М.Н.**, Стилистика русского языка, Москва, Просвещение, 1983.

